

ФОРМИРАЊЕБРИГАДА НА ДЕСНОЈ ОБАЛИ ЈУЖНЕ МОРАВЕ

У то време и на десној обали Јужне Мораве почиње се са формирањем већих војних јединица, бригада.

По наредби Главног штаба НОВ и ПОЈ за Србију формирана је 4. фебруара 1944, у селу Јабуковику, Пета (касније Седма српска) јужноморавска бригада. V бригада формирана је од људства II, III и V батаљона II јужноморавског одреда. Борачки састав ових батаљона углавном је са територије: Власотинце — Црна Трава — Лужница. Бригада је формирана од три батаљона. Њена првобитна јачина била је 550 бораца. Састав штаба бригаде био је: командант бригаде Ђура Златковић-Милић, дотадашњи заменик команданта II јужноморавског одреда, политички комесар Динко Деновски-Заре, дотадашњи политички комесар III лужничког батаљона, заменик команданта бригаде Радосав Митровић-Шумадинац, дотадашњи командант III лужничког батаљона, заменик политичког комесара Ђура Цекић-Ива, дотадашњи заменик политичког комесара II јужноморавског одреда. Бригаду је формирао у име Главног штаба Србије Драги Стаменковић. Формирање бригаде обављено је на врло свечан начин. Формирању је присуствовао и велики број народа из села Јабуковца, Калне, Црвене Јабуре, Радосиња, Раков Дола, Добровиша, Дарковце, Кривог Дола и Тегошнице.

Други јужноморавски партизански одред, у саставу два батаљона, наставља да дејствује на слободној територији Црне Траве и Лужнице. За команданта одреда одређен је Петковић Драгољуб-Столе, за политичког комесара Петровић Драган, за заменика команданта Браца Стојановић, а за комесара Стоиљко Стоиљковић. Овај одред је касније од самог народа и бораца назван Црно-травски и као такав је познат кроз мартовску и мајску офанзиву и под тим именом улази у састав XII српске народноослободилачке бригаде маја 1944. године.

Формирање VI јужноморавске (касније VIII српске) бригаде, 8. марта 1944. год. у Трговишту

Пета јужноморавска бригада је, крајем фебруара, заједно са Другом јужноморавском бригадом, пошла у Јабланицу, где је остала све до почетка априла, кад се по задатку Главног штаба, вратила на терен Црне Траве.

Фебруара 1944. за секретара ОК Врање долази Видоје Смилевски-Бата, а Риста Антуновић за секретара ОК Лесковац.

У марту 1944. године ПК Србије доноси одлуку да се на овој територији створе два округа (врањски и пиротски) и два окружна комитета Партије са свим другим организацијама (окружни комитети СКОЈ-а, окружни народно-ослободилачки одбори, окружни одбори АФЖ, УСАОЈ-а и др., као и посебни партизански одреди, команде подручја и др.)

У састав ОК Пирота су ушли: за секретара Видоје Смилевски, а за чланове Драгомир Николић-Аца, Ђура Цекић, Јова Цекић, Коста Ракић, Драгомир Анђелковић, Ратко Петровић и Аца Синадиновић (секретар ОК СКОЈ-а).

У састав ОК Врања су ушли: за секретара Славољуб Петровић-Ђера, а за чланове Васа Смајевић, Душан Деверџић, Александар Трајковић, Милица Сарић, Војин Петровић и Емилије Радовановић.

Све до краја рата окурузи раде подељени на овај начин.

У фебруару 1944. године у рејону Пчиње и Козјака деловале су партизанске снаге у јачини од око 700 бораца. и то: батаљон II јужноморавског одреда, Ударни батаљон, Косовски батаљон и два батаљона Кумановског одреда.

У оперативни штаб за ликвидацију четника у Пчињи улази и командант III македонске бригаде — Тихомир Милошевски.

Пре напада на четнике сада се на слободној територији налазе следеће наше снаге: III македонска бригада у јачини од 450 бораца, батаљони II јужноморавског одреда у јачини од 500 људи, Косовски батаљон од око 120 људи и Кумановски одред од око 60 бораца. Поред тога на овој територији налазиле су се Команда врањског подручја са командама места у јачини од око 200 бораца и Команда места на Козјаку. Оперативни штаб са III македонском, батаљонима II јужноморавског одреда и Косовским батаљоном кренуо је у извршење постављеног задатка. План покрета је био да III македонска дејствује у селима: Кленика — Клиновца — Буштрања — Русе ради разбијања четника који се тамо налазе. Батаљони II јужноморавског одреда и Косовског батаљона имали су задатак да венцем од села Старца, Сејача, Тузи, Лепчинца дејствују против четника. Са њима се кретао главни штаб Македоније и друг Темпо. Баш када су јединице излазиле на гробан села Старца и III македонска кретала се према селу Кле-

нике, а остали батаљони према селу Сејаче, четничке јединице заузеле су положај за борбу. Командант Пршевске четничке бригаде заузима положаје изнад села Сејаче окренутом фронтално према партизанским снагама које су долазиле са правца села Старца. Ристовачка четничка бригада заузимала је положаје северније од Пршевске бригаде на венцу према селу Русту. Она је представљала неку врсту резерве. Кривоаланачка четничка бригада и Жеглиговска бригада са штабом корпуса и штабном четом налазили су се на Козјаку у селу Маглинце.

Наша колона која се кретала венцем наишла је на фронт четника. Четници су имали доминирајуће положаје за дејство. Кад је ватра почела, Трећа македонска бригада већ је била стигла у село Кленике. Сам почетак борбе диктирао је да се III бригада окрене полудесно и наступа у правцу села Сејаче, где се већ водила борба. До уласка у село Сејаче III македонска бригада није наилазила ни на какав отпор. При изласку из села, према венцу, на њу је отворила ватру Ристовачка четничка бригада. Минобацачка чета III македонске бригаде изашла је на положаје северозападно од села Сејаче, ради дејства на четнике, који су затварали правац Гребена. Ударни батаљон II јужноморавског одреда и Косовски батаљон прешли су одмах у напад обухватајући четнике с бокова. Једна чета Ударног батаљона добила је задатак да пређе на леву обалу Пчиње испод села Маглинце и да спречи повлачење четника у том правцу. Оваква дејства наших снага довела су Пршевску четничку бригаду у тежак положај. Дејство минобацачке чете III бригаде уносило је пометњу код непријатеља и наносило им озбиљне губитке. Упорност команданта Пршевске четничке бригаде омогућила је да наше снаге у потпуности окруже Пршевску бригаду. Четнички командант је тражио помоћ штаба корпуса, али је није добио. Четничке бригаде беже у правцу Новог Села и нису у стању да пруже ма какву помоћ Пршевској четничкој бригади, око које се обруч све више стеже. Пред сам мрак непријатељ је почео да се панично повлачи. Ова непријатељска јединица је потпуно разбијена: 113 четника је заробљено, 20 рањено и више погинуло. Све наоружање је пало у руке наших јединица. Командант Вардарског корпуса у свом извештају од 21. марта четничком штабу бр. 110 износи да је командант Пршевске бригаде тражио помоћ, али да је тај захтев примио у 14,30, а да је борба већ у 15,50 била потпуно завршена, те није могао на тај начин да пружи никакву помоћ. У свом извештају командант Вардарског четничког корпуса наводи да је имао само три мртва, 20 рањених и 75 заробљених.

После ове врло успешне борбе која је и војнички и политички представљала велику победу наших јединица, Оперативни штаб наставља са даљим дејством до потпуног уништења и разбијања четничких снага на овој територији.

Трећег марта у 23 часа поново су наше снаге нападе четничку групацију у Новом Селу. Ту су све четничке снаге биле сакупљене ради сређивања, попуне и моралног опоравка после претрпљеног пораза. Четнички официри су држали говоре. Обећавано је да ће ускоро из других делова Србије доћи око 10 000 четника у помоћ овим јединицама, ради обрачуна са партизанима итд. После свега овог организована је уобичајена четничка пијанка.

Напад **наших** Јединица текао је по следећем плану: Први батаљон Треће македонске бригаде имао је задатак да заузме мост на реци Пчињи, која је због **набујалости** била непрелазна. По заузећу моста, одмах је прешао у јуриш на **четничке** снаге у Новом Селу, са циљем изненађења и заробљавања што већег броја четника. Косовски батаљон је са **минобацачима** запосео десну обалу реке Пчиње на правцу Новог Села ради садејства са **минобацачима** и пружања помоћи Првом **батаљону** III македонске бригаде. Остали батаљони су били спремни за слање у борбу преко заузетог моста.

Јуриш Првог батаљона III бригаде у потпуности је успео, изненадио је четнике и натерао их у панично бекство, што се најбоље види из извештаја четничког команданта капетана Крстића: „Штабна чета, Пршевска и Ристовачка бригада повлачиле су се у правцу Недокрстаника, а Жеглиговска и Кривоаланчка повлачиле су се у правцу Горњуновца. Како је пре два дана Пршевска бригада, која је била једна од најјачих, била разбијена на положајима код села Сејаче, четнички морал је опао, а поред тога били су остали и без муниције, није нам ништа друго остало него да се свака наша група што пре одвоји од места на којима је била тучена и прикупи на простору који је командант бригаде назначио своје људству“. Партизанске снаге после заузимања Новог Села и даље гоне четнике све до Широке планине. Уз пут, пошто су били већ ухваћени знаци распознавања, четнике су хватали и разоружавали и сељаци по планинским кућама и шумама. У само свануће по избијању наших снага на Широку планину, могли су се видети четници како разбијени по групама беже према Козјаку, Буковљанима и према Козјем Долу и Ђерману. Јединице продужавају са гоњењем непријатеља у правцу Козјег Дола и Ђермана. Сам командант Вардарског корпуса у свом извештају каже да су после ових борби дошли до закључка да им је више немогућ

опстанак на овом терену и да треба што пре да се пребаце преко Мораве на Округлицу код штаба број 110.

По разбијању четника и чишћењу терена, 8. марта 1944. у селу Трговишту формира се VI јужноморавска бригада и Врањски партизански одред. Формирању Бригаде и Одред присуствовао је члан Врховног штаба друг Темпо, као и Главни штаб Македоније, III македонска бригада и Косовски батаљон. Састав штаба VI бригаде био је: командант Живојин Николић-Брка, досадашњи командант II јужноморавског одреда; комесар Владимир Вујовић-Вуја, досадашњи политички комесар II јужноморавског одреда; заменик команданта Цветковић Раде; заменик политичког комесара Слободан Цекић-Радован.

У марту месецу на слободне територије Црне Траве и Врања уследила је још једна, још јача непријатељска, мартовска офанзива.

На почетку мартовске офанзиве у Црној Трави и Лужници налазиле су се наше снаге: Црнотравски одред у јачини од 200 бораца; Команда црнотравског подручја са командама места са својим јединицама у јачини до 200 бораца, Бугарски партизански одред у јачини од 80 бораца, укупно око 480 бораца. Са бугарским партизанима био је и њихов Главни штаб.

На територији Пчиње — Козјака налазила се VI јужноморавска бригада, III македонска бригада, Врањски одред, Косовски одред с два батаљона, Кумановски одред и јединице Команде врањског подручја с јединицама команде места, као и Кумановско војно подручје. Укупна јачина свих снага око 2 000 бораца. Поред ових снага на овој територији налазио се Главни штаб Македоније и члан Врховног штаба Вукмановић-Темпо.

Циљ ове офанзиве био је: на територији села Црне Траве окружити партизанске снаге и уништити их. За ову офанзиву непријатељ је оформио три специјална одреда у чијем саставу су биле и по једна ојачана ловна рота. Моравски одред сачињавали су I батаљон 45. пешадијског пука из Прилепа; II батаљон 54. пешадијског пука из Битоља, један батаљон из Скопља; Власински полицијски одред у јачини једног батаљона из 56. пешадијског пука из Велеса; један батаљон из 3. пешадијског пука из Видина, и један батаљон из 13. пешадијског пука из Ћустендила. Трнски одред сачињавали су: I пешадијски батаљон I пешадијског пука из Софије, II батаљон 25. пешадијског пука из Сливнице и један батаљон из 50. пешадијског пука из Пирота. Из окупационог корпуса је дејствовао 122. пешадијски пук граничне јединице из Крушевице и Свођа, као и дивизија из Врања. Поред ових снага бугарске војске, у мартовској офанзиви учествовале су и полицијске снаге

из Трна, Пирота, Бабушнице, Власине, Сурдулице, Владичиног Хана и Врања.

Замисао дејства: предвиђене снаге за напад организовати тј. оформити у дубини бугарске територије и путем железнице или камионима пребацити у рејон напада и одмах без задржавања кренути у директан напад на Црну Траву са циљем постизања апсолутног изненађења и тим окружити снаге у Црној Трави и драстичним мерама против цивилног становништва уносити панику (стрељања, паљења и др.).

План дејства непријатељских снага је био:

Моравски одред напада из долине Јужне Мораве на правцима: батаљон 51. пешадијског пука Цеп — Мачкатица — Валмиште — Мали Чемерник — Црна Трава, II батаљон 54. пешадијског пука Предејане — Црвени Брег — Качер — Млацишке Механе, Бајинце — Павличка Махала; I батаљон 45. пешадијског пука Ново Село — Острожа. Овај Одред имао је основни задатак у борби са снагама у рејону Црне Траве и Рупља.

Власински одред нападао је преко Чемерника — Власине и Плане. Имао је задатак да обезбеди затварање правца према пчињско-козјачкој територији.

Трнски непријатељски одред нападао је из правца Стрезимировци — Јабуковик — Дајковци и Љуберађа — Добровиш — Горњи Град. Овај одред имао је задатак да затвори обруч на линији села Тодоровци — Корубе — Каракаши — река Власина — Горње Гаре. Јединице окупационог корпуса из рејона Лесковца и граничне јединице из Крушевца, Свођа имале су да затворе поседање положаја планина Зеленичија — Бобанац — Добро Поље до села Горње Гаре.

Седамнаестог марта Моравски непријатељски одред се искрцава у долини Јужне Мораве, и одмах ујутру, 18. марта, полази на извршење задатка. Јединице Моравског одреда наступале су у одређеним правцима и већ 18. марта до 12 часова избиле на линију; Мали Чемерник, Велмиште, Млацишке Механе, планина Качер, Ново Село, Бучје. Власински бугарски одред избија такође до 12 часова на линију Плана изнад села Полон — Дојчинова Махала — Велики Чемерник. Трнски бугарски одред пошао је у напад 17. марта, а већ 18. марта до 12 часова избио на линију: Тегошница — Јабуковик — Даркоце — Плана и продужио даље са наступањем до мрака ради затварања обруча. Снаге окупационог корпуса и граничне јединице, 18. марта до подне, избиле су на линију Зеленичје — Бистрица — Добро Поље.

Прве борбе примиле су команде места заједно са својим стражама и наоружаним сељацима, па су се затим, не само

партизани, већ и цео народ, повлачили ка Црној Трави надајући се да је и ова офанзива, као и јануарска, локална, и има за циљ хватање и интернирање људи.

Осамнаестог марта 1944. у рејону села Црне Траве, Брода и Рупља налазили су се Црнотравски одред, распоређен у Чуки и Прчовалској Махали, и Косовски батаљон, који је тих дана стигао из Јабланице са циљем да се пребаци на територију Пчиња — Козјак и споји с првим Косовским батаљоном, један батаљон I јужноморавског народноослободилачког партизанског одреда као и Команда подручја са командама места. Колико је било ненаоружаног људства, не зна се, али се рачуна да је било преко 1 000, јер је народ из села Брода, Црне Траве и Рупља, у већини мушкарци, изашао код јединица.

За пробој непријатељског обруча створен је заједнички штаб у који су ушли Душан Деверџић, члан ОК Врање, као командант, Бранко Шотра и команданти Црнотравског одреда. Штаб је наредио да се све јединице одмах прикупе у рејону Малог Чемерника, одакле се имао извршити пробој из обруча.

19. марта, ноћу, пошле су јединице и народ из Црне Траве да се пробију из бугарске блокаде правцем Чемерник — Врла Река — Стрешер, на слободну територију Врања Укупно је било 500 — 600 наоружаних бораца и на хиљаде ненаоружаног народа који се повлачио.

У I ешалону групе за пробој био је Косовски батаљон и одабрана група из Црнотравског одреда наоружани само аутоматима и бомбама. Овај ешалон имао је задатак да пробије непријатељски обруч између Малог и Великог Чемерника и код планинарске куће створи брешу у самом непријатељском одбрамбеном положају и омогући извлачење II и III ешалона. II ешалон чинио је Црнотравски одред а III Команда подручја и команда места, чији је задатак био да штите народ који се повлачио са својом војском.

Први ешалон је на превоју Малог и Великог Чемерника, у борби прса у прса, продро кроз непријатељске положаје, али су се Бугари поново брзо концентрисали и затворили брешу. Код осталих ешалона настало је тренутно колебање. Изгубила се веза, тако да нису успели да се пробију. Тада се доноси одлука да се све људство које није успело да се пробије врати и покуша пробој на неком другом месту. Група која се пробила, око 120 бораца, две чете Косовског батаљона и две чете Црнотравског одреда, разбила је још неке јединице бугарске војске, избила на Стрешер и после кратког времена нашла се на слободној територији.

Снаге које су остале у обручу, груписане око команде Црноотравског подручја, с енглеском војном мисијом, УЈУ¹РУ 19- марта, нашле су се потпуно опкољене и под ураганском минобацичком и артилеријском ватром. У таквој ситуацији оне решавају да изврше пробој, и то најтежим правцем Рупска Река — демаркациона линија.

Следеће ноћи, између 19. и 20. марта, и Црноотравскч одред, у јачини од око 200 бораца, извршио је пробој из обруча истим правцем и избија изнад Грделице, у села са друге стране демаркационе линије. Ту се сада налазе Црноотравски одред, једна чета Косовског батаљона и Команда подручја. Четници Власинског корпуса садејствују у непријатељској офанзиви и нападају на преморене јединице које обезбеђују народ и носе бројне рањенике. Губици су велики: 25 мртвих и 31 заробљен партизан. Међу погинулима била су и четири члана британске војне мисије.

После петодневног дејства на територији Црне Траве непријатељске снаге се повлаче, али не у своје базе, Моравски одред иде у рејон Мачкатице, а Трнавски у рејон Бабушнице, одакле намеравају да свакодневним дејством онемогуће поновно стабилизовање слободне територије у Лужници и Црној Трави.

Црноотравски одред се ноћу између 22. и 23. марта концентрише у селу Дадинце, и ноћу између 26. и 27. марта заједно са Командом подручја поново прелази у рејон Црне Траве. Са њима је и шеф британске мисије, који је једини од пет чланова остао жив после офанзиве.

V јужноморавска бригада 3. априла стиже на територију Црне Траве заједно с једним батаљоном Тимочко-озренског партизанског одреда и истога дана води борбу са бугарском војском у селу Млачишту. Долазак V бригаде на територију Црне Траве и Лужнице одмах се позитивно одражава. После пустошења окупатора и паљења осећа се велики недостатак у исхрани како становништва, тако и јединица, а нарочито болница. Због тога V бригада одлази у рејон Лужнице, између 8. и 9. априла напада Љуберађу, заузима место, а непријатељски гарнизон блокира. Пали архиву општине и из магацина непријатеља запљењује 1 000 кг шећера, 100 кг пиринча, доста брашна и другог материјала и дели болницама. Пре тога Бригада напада Бугаре изнад Калне који су пошли да пале то село.

У то време на ову територију стигао је и друг Светозар Вукмановић-Темпо. Тимочко-озренски батаљон са другом Вукмановићем, ноћу између 7. и 8. априла, полази у правцу Јабланице. Морава се није могла прећи, а у долини Мораве и у пољу напада их око 600 четника. Партизани

успевају да се пребаце преко демаркационе линије натраг, али их ту нападају Бугари, I батаљон 45. пука. Храброшћу и пожртвовањем партизани успевају да и ту избегну ударац. Бугари су успели да униште заштитницу од 11 бораца.

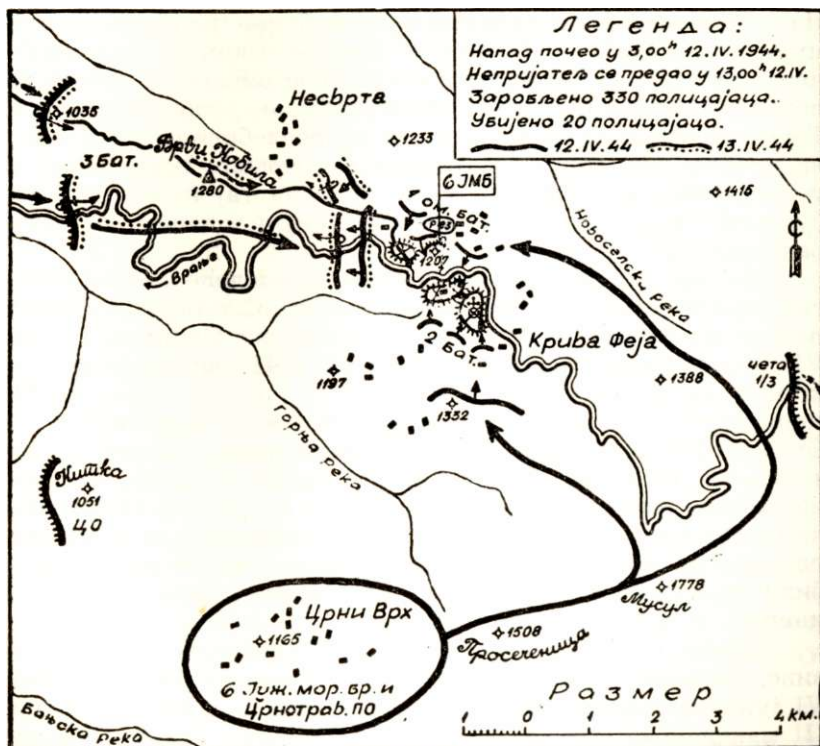
Ситуација на територији Црне Траве је још у фази непријатељских зверских поступака. Осмог априла 1944. пуковник Бајчински, командант Моравског непријатељског одреда, наређује командама батаљона: I и II 45. пешадијског пука да 9. и 10. априла запале све махале села Брода и Црне Траве. На основу оваквог наређења, ови батаљони рано ујутру 9. априла излазе заједно у село Дејићева Махала и почињу са паљењем кућа од Дејићеве Махале, Брода и Рашине Махале према Црној Трави. Пале све куће и све оно што има око кућа. Тако су читава Црна Трава и село Брод претворени у згариште од стране бугарских војника.

Губици у мартовској офанзиви били су врло велики како у јединицама, тако и у народу, који се углавном кретао са јединицама. Само из села Рупља и Бајница стрељано је 57 људи. У борби за пробој кроз Рупљанску Реку и у борби с четницима погинуло је око 25 бораца, међу којима и 4 Енглеца. У борби на Чемернику, у току пробоја, погинуло је 20 бораца међу којима је било и Италијана. Од стране Бугара заробљено је преко 50 бораца, а од стране четника око 30. У селу Дарковцу стрељано је 12 омладинаца-скојеваца.

За то време, на југу, на слободној територији Козјак — Пчиња, ради успешнијег дејства, друг Темпо је формирао 25. марта Оперативни штаб који је обједињавао борбу тамошњих партизанских јединица: III македонске, VI јужноморавске, Косовског одреда, који је истог дана формиран у селу Лепчињу, и других теренских јединица. Састав Штаба је био: генерал Апостолски и Василије Смајевић, а од априла месеца и Живојин Николић. У мајској офанзиви за члана Оперативног штаба дошао је и Душан Деверџић. Овај штаб је припремио напад на Ристовац који је извршен 27. марта од стране III македонске бригаде и Косовског батаљона, као и напад VI бригаде на Криву Феју 12. и 13. априла.

Непријатељски гарнизон на Кривој Феји представљао је велику препреку за дејство партизанских снага, јер је пресецао слободну територију на два дела, а сем тога обезбеђивао окупатору комуникацију Врање — Босилеград, која је у оно време била једина веза у овом рејону између Бугарске и долине Мораве. Напад је извршен ноћу 12. априла. Бугари су се целе ноћи упорно бранили. Но силовит напад наших јединица приморао их је на предају и сутрадан, 13.

априла, око 10 часова Бугари су истакли белу заставу. Ту је заробљено 300 бугарских полицајаца, заплењено 280 пушака, 10 митраљеза, 20 аутомата. На страни Бугара било је још 30 мртвих и 20 рањених, док су партизани имали 8 мртвих и 20 рањених. Разбијање овог бугарског гарнизона имало је далекосежних последица за консолидацију партизанске слободне територије. Прилив бораца био је велики, формиране су нове команде места, Бугарима је постала несигурна и сама повремена веза с долином Мораве.

Ликвидација Бугарског полицајског батаљона у Кривој Феји,
12. априла 1944. год.

Шеста бригада ноћу између 26. и 27. априла, код Лисца, сусрела се са I армијским пешадијским пуком из Дупнице, који је био пошао да нападне слободну територију. Борба је трајала неколико часова, прса у прса. Непријатељу су задати велики губици; погинуло их је више, а 20 је заробљено, заплењена је целокупна пуковска комора, цело мино-

баачко одељење, 50 пушака, али је и Бригада имала 15 мртвих и 16 рањених.

У то време непријатељ припрема до тада највећу мајску офанзиву, и то на целу територију на десној обали Мораве од Куманова до Пирота.

Циљ офанзиве је био да се концентрисаним нападима у рејонима Врање — Куманово — Страцин — Крива Паланка — Ђујешево — Босилеград — Клисуре — Трн — Пирот — Бабушница — Свође — Грделица — Предејане и Владичин Хан организује заокруживање снага народно-ослободилачке војске на овој територији и да се оне униште. На тај начин би се обезбедило слободно коришћење комуникација Ниш — Софија и Ниш — Скопље за потребе немачке војне силе. Други задатак ове офанзиве био је да поново окупира слободну територију и успостави власт. Треће, требало је уништити народноослободилачки покрет на читавој територији Македоније и Врања, Црне Траве и у пограничним деловима Бугарске и на тај начин довести бугарску владу у повољнији положај у односу на даљи развитак Другог светског рата.

У овој офанзиви ангажоване су следеће непријатељске снаге: Четрнаеста дивизија из Скопља, Двадесет девета из Врања, I и T1 коњички пук из Скопља, делови VII рилске дивизије, Први армијски и 41. пешадијски пук, који су се налазили на положајима у Грчкој, батаљони 54. пешадијског пука, 45. пешадијски пук, XV дивизија из Битоља, III пешадијски пук из Видина, жандармеријски батаљон из Скопља. Учествовале су даље полицијске снаге из рејона Куманова, немачке снаге из рејона Прешева, контрачетници и полицијске снаге врањске и софијске полицијске области. XVII дивизија са својим 48. и 49. пуком била је ангажована за дејства на планини Осогову, Пљачкавици и Белашници.

На овој територији, у почетку непријатељске офанзиве, распоред наших снага био је следећи: рејон Пчиње VI јужноморавска бригада, Косовски одред с два батаљона, III македонска бригада и јединице Команде подручја и команди места. Са овим јединицама кретао се и Главни штаб Македоније.

На територији Црне Траве налазили су се: V јужноморавска бригада, Црнотравски одред, јединице Команде подручја Црне Траве, Главни штаб бугарског народноослободилачког покрета, I софијска партизанска бригада и Трнски партизански одред.

Непријатељ је до 30. априла извршио поседање положаја на линији Куманово — Крива Паланка — Ђујешево и на линији Куманово — Бујановац — Врање — Владичин Хан.

Распоред непријатељских јединица:

51. и 53. пешадијски пук и 14. дивизија дејствовали су слиније Куманово — Страцин. Из рејона Страцина, у правцу Ђермана, дејствовала је жандармерија. Први армијски пук запосео је рејоне Криве Паланке и Ретке Буке и Чупино брдо. 41. пешадијски пук био је у рејону Страцин — Ранково. 13. пешадијски пук био је у рејону Ђујешево — Доглалица. Полицијске јединице биле су на линији Куманово — Козјак. С линије Табаковац — Прешево дејствовао је Први коњички пук под командом пуковника Кафџеџијева. Између Прешева и Бујановца немачке снаге су биле распоређене у рејону према Рујну и Кленикама. 52. пешадијски пук дејствовао је с линије Бујановац — Врање у правцу Светог Илије. Јединице 3. пешадијског пука и 56. пука дејствовале су из долине Јужне Мораве у правцу Криве Феје.

Непријатељске снаге из Владичиног Хана распоредиле су се у правцу Чемерника. Први батаљон 45. пука и други батаљон 54. пука из рејона Предејана и Новог Села требало је да дејствују у правцу Млациште — Острозуб. Непријатељске јединице из рејона Лесковца имале су правац Властотинце — Добро Поље — Чобанац, а граничне јединице из Крушевце правац Јаковљево — Врх — Добро Поље.

Јединице 50. и 25. пешадијског пука требало је да дејствују с линије Бабушнице у правцу Таламбаза и Јабуковика.

Јединице I дивизије из Софије требало је да дејствују на линији Дечани — Кладенац — Стрезимировци, у правцу Плане и Црне Траве. У Босилеграду је требало да се боре једна ојачана пешадијска чета и IX пешадијски пук VII рилске дивизије.

На слободној територији Пчиње офанзива почиње 30. априла. Јединице непријатеља почињу дејства на свим правцима и избијају на линију Ђерман планина — Ретке Буке — Чупино брдо, а из Врања, на Луково, Требишницу, Лешнице и Буштрање.

У том тренутку на слободној територији су се налазиле снаге Команде подручја на линији Буштрање — Лепчинце — Свети Илија — Врањска Бања. VI јужноморавска бригада била је на положајима Ретке Буке — Чупино брдо, камо се повукла после борбе 27. априла на планини Лисцу. Са VI јужноморавском бригадом дејствовало је и новомобилисано људство из Трговишта, 400—500 људи. Трећа македонска бригада и Косовски одред били су на планини Осоговцу изван обруча непријатељских снага које су дејствовале на слободној територији.

Оперативни штаб је донео одлуку да се јединице Команде подручја и VI бригада упорно бране и задрже положаје које су раније запоселе. Ово је било потребно да би

се омогућило да се све наше снаге организовано повуку у правцу Црне Траве.

После читавог низа одбрамбених борби, 3. маја партизанске снаге се у четири ешалона повлаче на север, у правцу Црне Траве. По доласку партизанских јединица бугарски гарнизони око Црне Траве запоседају положаје Чемерник — Млачишке Механе. Ту их 5. маја ујутру напада VI бригада и наноси им тешке губитке (26 мртвих, 6 заробљених, заплена 2 тешка митраљеца). Истог дана партизанске јединице врше покрет даље на север, у правцу Лужнице.

Осмог маја у рејон Црне Траве стижу и остале партизанске јединице с југа: Трећа македонска бригада и Косовски одред, које су претходних дана водиле тешке борбе у рејону Пчиње пробијајући се из обруча.

Сада се на релативно уској територији налазе концентрисане јаке партизанске снаге, на које непријатељ дејствује из свих праваца и са огромним снагама. Било је потребно да се успешним маневром избегне судар са непријатељским главним снагама (вођењем фронталне борбе) и угрозе оне тачке које овог пута непријатељ обезбеђује са мањим снагама.

У таквој ситуацији Оперативни штаб издаје заповест да јединице пробију обруч формирајући три колоне у правцу Пчиње.

На десном крилу колоне налазила се VI бригада с јединицама врањског подручја. Њихов правац дејства је Полном Махала и избијање на гребен Бесне Кобиле, на комуникацију Брање — Босилеград. Требало је обезбедити централној колони напад на Босилеград. После извршења овог задатка требало је да марширају у правцу Петрове горе — Пчиње и даље да дејствују према ситуацији.

Централна колона састављена од Треће македонске и Косовске бригаде која је формирана у селу Дарковцу од Косовског одреда и 150 бораца са подручја Врања, имала је правац дејства Сухи Дол — Босилеград. Ова колона је имала задатак да нападне Босилеград и избије на планину Догланицу. Ако ситуација буде тако диктирала, требало је да продужи с маршом на планину Осогово и даље на југ.

Седма бригада добила је задатак да као левокрилна колона маршује с Тумбе, преко Раног Лука, и комуникације Трн — Стрезимировци и Ћустендил — Босилеград, код Рибарце и затвори је и обезбеди централној колони напад на Босилеград. Полазак свих јединица у маршу био је одређен за 12. мај увече.

Ради успешног извршења пробоја V јужноморавска бригада требало је да у току ноћи између 12. и 13. маја нападне Трн и на тај начин обезбеди леви бок главне колоне.

Црнотравски одред који је вршио обезбеђење с правца Преслапа добио је задатак да демонстративним нападом на положаје непријатеља у селима Власини и Клисури обезбеди несметани марш десном крилу у централној колони. Овај одред треба да изврши покрет у 23 часа 12. маја.

Пиротски партизански одред је добио задатак да преко Лужнице, кроз пиротско поље и Висак на Старој планини, обезбеди прелаз I софијској партизанској бригади и главном штабу отечествено-фронтоске Бугарске у правцу територије северне Бугарске.

Бабички одред, команда Пиротског подручја са командама места, савезничком мисијом и болницом, имали су задатак да се пробију преко Суве планине на Бабичку гору.

Партизанске јединице у широком појасу, од Трна и Босилеграда па до долине Мораве, надиру сада према југу, воде даноноћне крваве борбе с бугарским јединицама које се налазе свуда и надиру са свих страна. У врло тешкој ситуацији доноси се одлука да се VI јужноморавска, III македонска и Косовска бригада пробијају ка друму, преко Осогова у правцу Беласице и грчке границе.

Овај славни марш, који ће подробније бити описан на другом месту, у историјатима борбе македонских јединица, трајао је скоро месец дана, од 19. маја до 14. јуна 1944. За то време у даноноћним борбама ова партизанска групација задала је непријатељу губитке од преко пет стотина погинулих и више стотина заробљених бугарских војника.

У току пробијања обруча, развој ситуације диктирао је V и VII бригади и врањској Команди подручја да измене правац кретања и да се заједно са Бабичким одредом и Командом пиротског подручја пробију у правцу Суве планине и Бабичке горе. Ове јединице су за неколико дана разбиле скоро све четничке формације на територији Суве планине, Запања и Бабичке горе, вративши се, кроз неколико дана, на подручје Лужница — Црна Трава. Првог дана по преласку демаркационе линије води се велика борба у Таламбасу, где наше снаге наносе непријатељу велике људске и материјалне губитке. Поред осталог срушен је и један непријатељски бомбардер. Следећег дана води се жестока борба на положајима изнад села Дарковце и Брод, где непријатељ једва успева да одржи положај до ноћи, када се ужурбано повлачи у правцу Предејана. У овој борби погинуо је херојском смрћу начелник штаба V јужноморавске бригаде Милорад Диманић-Милош.

После ових успешних борби 18. маја се формира код села Острозуба XII српска бригада, у чији састав улазе Бабички народноослободилачки одред и борци војног подручја. Сада V јужноморавска бригада (одсада VII српска),

VII бригада (одсада X српска) и XII српска бригада прелазе преко Мораве на планину Кукавицу и учествују у одлучујућим борбама за ослобођење Округлице од четника.

Партизанска групација која је продрла на југ, према територији Грчке, враћа се на терен Пчиње ноћу између 13. и 14. јуна и већ сутрадан, 14. јуна, код Чупиног брда уништила је једну бугарску јединицу, која је оставила на бојном пољу 130 мртвих војника, два топа, два минобацача, много митраљеза, пушака и остале опреме и оружја. У тој борби погинуло је 6 партизана а 7 је рањено.

Један батаљон Косовске бригаде и један батаљон Треће македонске бригаде напали су 18. јуна једну непријатељску колону од 60 војника, која се кретала од Светог Илије према Глогу и потпуно је уништили. 30 Бугара је погинуло а 25 заробљено.

На дан 19. јуна, у зору, бугарске јединице с Глога дошле су у шуму Петрове горе. Тога дана, с Бесне кобиле у правцу Петрове горе, кретао се Први батаљон 52. пешадијског пука, а Други батаљон истог пука кретао се са Светог Илије у правцу Новог Глога.

Направљен је план да се непријатељу постави заседа на Петровој гори. I батаљон VI јужноморавске бригаде посео је Гиздавац, кота 1390, у правцу колоне која се кретала са Бесне кобиле. II батаљон VI јужноморавске бригаде посео је ивицу Петрове горе са фронтом окренутим према југу, а с бочним дејством на колону непријатеља која се спуштала са Бесне кобиле. Поред њих постављен је Косовски батаљон у шуми, код коте 1422, са задатком да пропусти колону непријатеља, да ова упадне у заседу и да јој затвори одступницу. Први батаљон Треће македонске бригаде посео је коту 1450 ради обезбеђења заседе од непријатељске колоне са Светог Илије.

Око 9 часова један батаљон 52. пешадијског пука упао је у заседу, а у тренутку отварања ватре из заседе батаљони VI јужноморавске бригаде и Косовски батаљон из Петрове горе извели су јуриш бочно на непријатељску колону. Борба је била врло кратка и батаљон непријатеља је у потпуности уништен (100 убијених и 100 заробљених непријатељских војника). Међу погинулим непријатељским војницима био је потпуковник, командант батаљона.

Са овом борбом углавном се завршава мајска офанзива. Од тада непријатељ се углавном налази у дефанзиви све до коначног ослобођења наше земље.

Окружни комитети Пирота и Врања, заједно са партијском организацијом, командама подручја, окружним и среским народноослободилачким одборима и осталим организацијама чине велике напоре да залече ране које је непријатељ нанео народу у последњој офанзиви. Интен-

живно се ради на подизању и оправкама попаљених кућа, на обезбеђењу прехране народа, на заштити од нових упада непријатеља, на обради свих расположивих пољопривредних површина и доноси такве мере, које уносе нови полет у раду свих народноослободилачких организација и читавог становништва. Крајем јуна ОК Врање разрађује план мера које треба предузети одмах по ослобођењу градова на својој територији.